

Х р и ш ћ а н с т в о и м и р

Данас,* кад је човјечанство прожето грозничавом стрепњом, кад га разгриза сумња и разара немир, – нема актуелније теме за размишљање и веће потребе за човјека но што је мир. То је повод и прилика да питању мира посветимо своја следећа размишљања.

Наша тема је двојна – тиче се хришћанства и мира. Ми ћемо, обрађујући је из оба аспекта, тражити и уочавати нешто дубље – хришћански мир, мир који није од овога свијета, него је дубљи, обухватнији, друкчији – специфичан, али се испољава у овоме свијету, времену, простору, друштву... Он досеже из недогледних мистичних дубина бића у свијет наше грубе свакидашњице и све више је њена насушна потреба, иако овај свијет нуди свој мир који је више идеја и прича о миру, него ли сам мир.. Питање мира није предмет само политике и економије, него је много дубље и сложеније: нема области људског живота живота у којој питање мира не представља нешто битно.

Будући да је религија најдубља и најобухватнија прафункција људскога духа, неопходно је потражити религијску димензију мира: и не само димензију, него и основе. Ако то предузмемо и урадимо на нивоу религије, генерално узето, онда је потпуно умјесно питање – да ли је уопште хришћанство религија у дословном смислу ријечи?

* Предавање одржано на радној Мировној конференцији у Сарајеву почетком септембра 1989. године.

Религија схваћена као веза, однос човјека и Бога, представља извјесну дистанцу. Отуда је мир као религија у дословноме смислу ријечи?

Религија схваћена као веза, однос човјека и Бога, представља извјесну дистанцу. Отуда је мир као религијска компонента нешто што је садржано у односима који претпостављају одстојање и разлику.

Али ако узмемо у обзир темељну истину хришћанства да се Бог оваплотио у историјски реалног човјека, да је проживио његов земаљски вијек и прошао, тако оваплоћен, цио његов земаљски пут и преживио животну драму и, као прослављен, васкрсао и вазнио се у нови свијет небеске вјечности – онда је тај однос савладан, одстојање прекорачено, препрека уклоњена, па хришћанство уопште није веза човјека са далеким богом, него најтјешње јединство човјека и Бога који му је близак, свој. Тако, хришћанство није религија – однос, релација, одстојање, него реалан живот, непосредна стварност: биће Бога и биће човјека су сједињени у ипостаси Богочовјека Христа. Бог и човјек није су разједињени, расплоћени, ни у свијету више реалности, небеске. Тако сједињени за сва времена и сву вјечност, они реално присуствују и у овоме свијету – данас, и кроз сву будућност у Цркви која је мистично тијело вјечно живог Богочовјека Христа. Зато питање мира, третирано из реалности Христове Цркве, мора да буде појмљено ипак онтолошки, и засновано онтолошки. Један теолошки приступ миру као теми, због тога, мора да се битно разликује и разлази од профаних приступа томе питању које је многострано и многослојно. Ти приступи могу да буду веома суптилни, али у односу на благодатну финоћу они су груби; они могу бити и садржајни, али у односу на богословске дубине, они су површни.

Примарни писани документ хришћанске вјере – значи, хришћанскога учења, понашања, живота – јесте *Свешто њисмо*; прво *Старога* па *Новог завјеша*. Та два завјета стоје један према другоме као праслика и слика, као нижи и виши ступањ једнога истог откровења; њихов однос је комплементаран, па се допуњују, а није антитетичан па да се искључују. Значи, кад су у питању *Стари* и *Нови завјеш* у хришћанској традицији, а нарочито у хришћанској догматици, није у питању искључиво или – или: или један или други завјет, него укључиво и – и: и један и други завјет. У питању је изворна дијалектика: откровење није предмет доказивања, него живи разговор који тече између Бога и

човјека, а *Свешто писмо* је запис тога разговора – запис, а не писана цјелина, јер није све откривено записано (упор. Јн. 21, 25).

Ово јасно рашчишћавање нам је потребно зато што, полазећи *de profundis*, у *Синаром завјету* налазимо ријеч *šalom* као термин за означавање појма *мир*. У самоме свом језику та ријеч означава нешто нетакнуто, нешто потпуно, здраво, изворно – битни атрибут бића. Зато она имплицира значење вриједности. Тек иза тога, као секундарно, дође значење стања: стање човјека који живи у складу са природом око себе, са самим собом и са Богом. Зато, у библијском смислу бити здрав значи – живјети у миру (упор. Пс 38), бити сигуран и постојан. Арапска ријеч *selam*, истога коријена као и јеврејска *šalom*, значи: мир, срећа, здравље, поздрав, благослов...

Из таквога става човјекова бића зрачи повјерење, и то узајамно које чини предуслов савезу и добросусједским односима (до-говору, у-говору). У узајамноме савезу који је заједнички обама субјектима, везани су у једно јединство оба чиниоца: први за други и обратно: други за први. У овоме контексту то су Бог као први субјект који се открива па нуди и предлаже везу, а други субјект је човјек који добровољно прихвата тај однос. Тако долази до њихова савеза, завјета (са-вез = заједничка веза) који је најнепосредније дат у оваплоћеноме Сину Божјем, у Богочовјеку Исусу Христу (упор. Јевр. 1, 1). Зато је потпуно јасно зашто нема другога посредника и другога имена, између Бога и људи, којим би се они спасли, осим Њега – Исуса Христа (упор. II Тим 3, 5). Та веза је обострана, дакле – узајамна, па ни један њен чинилац није пасиван предмет, него активан субјект: Бог је примаран, али ни секундарни човјек није без значаја. Недосежне дубине Божјега бића оприсутњују се у тварноме свијету кроз оваплоћеног Бога: божанска пуноћа у њему живи тјелесно (упор. Кл 2, 9), тј. на тјелесан начин, очигледно, опипљиво. Зато мир Божји који има свој оригинални извор у Богу, у Цркви Бога живог, зрачи у овоме свијету и прозрачује чланове Цркве, хришћане; они га преносе из свога личнога живота у даље димензије и пројекте живота: породични, друштвени, привредни, економски, културни... Тај мир зрачи кроз слику Божју – човјека, у сву твар: у природу око нас, у оно што видимо, па и у атмосферу коју удишемо и осјећамо као мирну и пријатну, или као пуну злобе, неугодну, тешку – ако њим није прожета.

Откако је на почетку историје човјек пао у гријех, он је постао извор немира – његов излив и његов слив: сав немир се из човје-

ка излива на друге људе, на свијет и на Бога – али се и отуд слива на њега. Човјек је постао попрште борбе добра и зла. Зато се он расколио и расуо: он је у расколу са Богом, са васељеном, са човјekom, а није сам човјек у складу ни са самим собом. Разбијена је његова изворна монолитност: он једно мисли, друго осјeћа, треће ради; мијења мишљење и поступке – некад намјерно, некад без намјере. То је тако јер нема унутрашњeга поузданог критеријума, а ишчашио се из склада са натприродним Богом. Зато је изгубио равнотеже: метафизичку, космичку, антрополошку. Дубоки антрополошки продори у човјека, путем анализе његових поступака и структура у његовом бићу, омогућују да се то констатује. Одатле, као из препуног резервоара одвиру сви немири и настају колебања које проузрокују напрслине и кидања мирних односа са Богом, свијетом и човјekom. Никакав третман са те равни не може то да смири и залијечи; још је немогућније да то буде тако излијечено (из-лијечити, настало од: *из-лијек-ийи*). Само натприродна интервенција самога Бога који нуди чо-вјеку помирење може из својих мимоприродних дубина да из-лијечи човјека и твар уопште и да васпосгави првобитну равно-тежу и здравину; то је тако зато јер је само натприродни Бог првина мира и првоначело космичког склада. Зато је потпуно јасан пророк Исаија кад записује ријеч коју Господ упућује Израилу " ... и завјейи мога мира неће се њоколебайи (Ис 54, 10). Кад је стабилан завјет мира Божјега, стабилан је и услов, односно примарни чинилац тога завјета – мир Божји. Тај мир на небу и на земљи гарантује Христос који је сам мир, и непосредни извор правога мира.

Из Христове ријечи о миру који даје људима, потпуно је јасно да постоји поред његова мира и мир овога свијета. Тамо је речено да он свој мир не даје *као шйио свијейи даје* (Јн 14, 27). Ове ријечи нијесу накнадна маргинална напомена која не каже много; напротив, оне подвлаче квалитетну разлику тога мира и мира овога свијета – космичнога, метафизичкога, антрополошког. Христов мир је онтолошки заснова: он зрачи из бића Божјега; то је његова нестварна енергија која обузима и прожима овај тварни свијет. Кад он, *Госйод мира* (II Сол 3, 16), даје *свој мир* (Јн 14, 27), он то говори прво заједници дванаесторице апостола – тој првоцрквеној заједници свештеномира. Његов свештени мир је сакралнога и свештеног значења: основ му је онтолошки, битијни. То је јасно и из једне друге Христове ријечи – *да буду*

једно као ми (Јн 17, 11); то је ап. Павле дорекао ријечима – да Бог буде све у свему (I Кор 15, 28).

Није, дакле, у питању етика, психологија, социологија и слично, него – онтологија миротворства; уз то, веома је наглашен метод или начин давања мира: Божје давање није као давање свијета. Христос нас позива да у њему имамо мир, јер ћемо у свијету имати невоље (упор. Јн 16, 33). Његов мир свим димензијама и квалитетима превазилази домете овога свијета и његових невоља, и обим мира свјетског. Зато је Христос и узорак (*causa prima*) и крајња сврха (*causa finalis*) овога мира.

Мир по Христу је врховни мир који у вријеме и у твар, дакле, међу људе, долази из беспочетне вјечности – из трансценденције, али се и враћа у њу (упор. Јн 14, 28). Ум човјеков слути трансценденцију, у њу понекад залази, правећи своје екскурзе. Такав је и мир човјеков; он зна за димензије овога свијета, у њима се креће, иако не увијек суверено; посеже, али врло кратко, према трансценденцији. Таквим миром су се интересовали многи филозофи, нарочито филозофи који су обрађивали градиво из политике, етике, социологије; чак и један Кант, у зениту критичког периода своје философије, пише дјело под насловом *Zum ewigen Frieden*, 1795. године.

Свака од варијаната овога мира, и поред свих тананости и високих домета, ипак је потицала из овога свијета, из човјекова ума. Као такав, тај је мир био схватљив. То није случај са Божјим миром који *високо надилази сваки ум* (Фил 4, 7). То је врховни мир, над-мир, мир који долази од самога Бога – највише вриједности свих свјетова, ствари, личности... Тај мир људи имају са Богом кроз Исуса Христа (Рм 5, 1). Лични Бог библијскога откровења није бог далеке трансценденције нити безлично начело тварне метафизике – типично деистички бог по себи и бог за себе, него је он Бог наш – нас којима се открива и ми га прихватамо. Примајући поруке његова откровења, ми с њима примамо и мир – једну од главних порука, којом се Бог у полифонији оглашава човјеку и свијету. Зато ни његов мир није мир по себи и мир за себе; то је Божја понуда и поклон Бога човјеку. Основни смисао тога је да без човјекове миротворне реинтеграције у Богу као апсолутноме активном миру – нема мира уопште. Зато Христос није откровитељ, дародавац, оваплотитељ мира, него – сам мир који је сам себе дао у откуп за многе (упор. Јн 3, 16–17). Сваки мир уопште који не би имао за своју гаранцију Христа и његов над-мир није ништа друго до празно причање о

миру, на какво указује старозавјетни пророк кад каже: *Сви ви-
чеше мир, мир, а мира нема* (Јр 6, 14; 8, 11; Јз 13, 10). То је
типичан мир по човјеку, а оно прво, дубоко и необухватно, – то
је мир по Богу. Псалмопјевац поручује да се не надамо на
кнезове овога свијета, јер у њих нема спасења (Пс 145, 3); али
зато треба да се надамо, и у надању ослањамо на Христа, који је
пут, истина и живот (Јн 14, 5). Вриједност надања на синове
овога свијета не може никако да се пореди са миром Христовим.
Мир овога свијета је сав у односима, често и неискреним, а мир
у Христу или по Христу је мир онтолошких основа, за који
гарантује лично биће – Бог. Христов мир има као своју натпри-
родну *со* – благодат Божју која је Божја нетварна енергија која
даје онтолошке основе и аксиолошко значење томе миру.
Колико се разликују та два мира у својој бити – толико се раз-
ликују и приступи и резултати њихова непосредног доживља-
вања и њихова теоријског третирања: мир по човјеку може да
буде предмет философије, а мир по Богу има развијену
практичну теологију миротворног спасења – сотириологију.
Мир по човјеку је површан, лажан, неблажен...некад и ропски.
То је мир немирних, од невоље, и примирје зараћених, од страха
и невоље.

Кад је Христос рођењем у Витлејему дошао, у својој скром-
ности, у овај свијет, људи нијесу знали: и поред пророштава,
која су им била позната, били су изненађени. Али тај јединити и
непоновљиви догађај у историји и спасењу неба и земље анђели
поздрављају пјесмом: *Слава на висини Богу и мир, међу људима
добра воља* (Лк 2, 14; упор. 12, 51). Од тада, па кроз проповијед
и рад, кроз страдање и васкрсење – све до свога прослављеног
вазнесења на небо, Христос говори о миру који оставља људима.

И не само то, него и нешто друго: он заповиједа хришћанима:
мир имајте међу собом (Мр. 9, 50), а ап. Павле наглашава и
један од услова "имања мира", субјективну страну: *сшарајте се
да имајте мир са свима* (Јевр 12, 14); а на другом мјесту, препору-
чујући поштовање, каже: *Живијте у миру међу собом* (I Сол 5, 13).
Мир међу хришћанима истога исповиједања треба да буде
интензивнији и квалитетом друкчији но што је мир међу
хришћанима различитих конфесија, а поготово мир међу не-
хришћанима. Основ миру међу хришћанима једне конфесије
основ је евхаристијска жртва и мир којим је човјек испуњен кад
јој приступа и причешћем се сједињује са цијелим тијелом
Цркве; хришћани других конфесија су, значи, иако хришћани,
ван евхаристијскога јединства са овима, управо православним, –

али су свакако ближи једни другима, него што су им блиски нехришћани, мада и ови, нехришћани, имају општељудских вриједности, чисто природних: то је оно чисто природно добро које чине и многобошци, на што асоцира Христос (Мт 5, 47). То је природно добро које само по себи представља вриједност, али – знатно мању, недовољну за спасење.

На жалост, хришћани често нијесу имуни да одоле искушењима, па зато изневјере Христа и његов мир. Хришћанство има своју узвишену мисију: оно је ње достојно, али хришћани често нијесу на тој висини. Зато хришћанство и хришћани нијесу исто: није хришћанство друштво конституисано од самих хришћана, људи какви су и други на овом свијету, него у себи има и своју натприродну благодатну компоненту. Хришћани су у то укључени, али често са извјесном резервом. Та резервисаност је онај чисто природни људски моменат који повремено дође до изражаја, а потпуно је несагласан са хришћанством. Имајући у виду ту стварност, Берђајев је написао књигу под насловом *О досойинсџве хрисџиансџва и недосџоинсџве хрисџиан* која третира управо те људске парадоксе. Та је књига преведена на више европских језика – недавно и на наш и добро је позната широкој читалачкој публици. По њему је – као што у ствари и јесте, – хришћанство увијек достојно, али хришћани често нијесу. То је слабост њихова, а не недостатак хришћанства. Дакле, хришћани и хришћанство су идентични, али само идеално, а не и реално; оптативно и коњуктивно, али не и индикативно.

Самим тим што тежи миру, човјек – чак и онај званично атеистичке концепције – показује пажњу и испољава интерес за вјечност. Овај свијет, односно његов облик којему пролази слава (I Кор 7, 31), је привремен и мир који се у њему постигне, па ма како имао дуг вијек. Прави смисао мира хришћанскога у свијету је есхатолошка пуноћа и мирноћа: значи, мир на земљи је почетак и антиципација мира вјечног.

Мир међу људима и народима, државама, мир у свијету уопште, ако је само хуманистички заснован, уопште узев – недовољан је: то је мир овога свијета, у најбољем виду оно позитивно што чине и незнабошци (упор. Мт. 5, 47). Али мир хришћански је нешто друго: поред основне залогe Христовог мира, који је квалитетом друкчији од мира овога свијета, хришћански мир његује димензију есхатона која је пунина мира будућег вијека. Кроз натприродну Божју благодат улива се у мир овога свијет нешто што одиста није од овога свијета – у томе је његова бит, његов смисао, и вриједност и оправданост повјерења.

Од ренесансе наовамо, нарочито, и посебно од Француске револуције, теку паралелно хришћанске и хуманистичке тенденције мира; у ствари, више је ту присутна жеља него што је то тенденција.

Давно је увиђено да постоје међу људима конфликти, стегнути у чворове. Свему томе је почетак у моралној и психичкој проблематици. Из свега тога је јасно да је у питању демократски програм праведнога мира XVII и XVIII вијека реорганизација међународнога живота на основу принципа равноправности и уважавања суверених права народа – то представља стална некад апстрактна, чисто људска решења, без дубље залогe. То увјерење су појачале катастрофалне последице Наполеонових ратова. Њихова увиђања зачињу у хришћанској Европи идеју пацифизма која касније прераста у покрет – покрет какав је могао да се зачне у западноевропском грађанском друштву и његовом моралу, прилично удаљеноме од изворнога хришћанства. Године 1867. малограђански републиканци и либерали оснивају Међународну лигу слободе и мира. Од 1945. имамо и Организацију уједињених нација.

Све су ово чисто политички покушаји стварања мира; они су вјештачки, јер уопште не постављају питање гријеха, кајања и опроштаја – а стварају велике мировне пројекте и држе спектакуларне мировне конференције, на којима се више у први план истичу лични планови и тежње, него опште потребе. Па и кад тече разговор о општим потребама, испод њега – као испод површине танке коре – тутње противречности и шуме ријеке понорнице, замућене неискреношћу, гордошћу, немиром. Иако огромну већину учесника тих конференција чине хришћани, то је, на жалост, тако далеко, предалеко од хришћанства!

Хришћани разних традиција имају, у посљедње вријеме, своје мировне конференције које су у већем броју случајева – методски гледано – типично политичка засиједања и зборована. Иако почињу и завршавају свој рад молитвом, видно изостају молитвена психологија повјерења, молитвени мир и прибраност исихастичке сталожености, молитвено једномислије и једногласије. Дакле, таква мировна асамблеја – хришћанска, или уопште религиозна – много више личи на пацифистички конгрес, него на хришћанску или уопште религиозну манифестацију мира. Пацифизам хоће мир – неки далеки, апстрактни, из кога је искључен сам субјект, пацифиста. Тај субјект не увиђа своју личну грешност и нема потреба за личним покајањем, а своје субјек-

тивно ангажовање своди на формалну коректност, на социјалне подухвате, на хумано милосрђе... а то је све ипак далеко уже и површније од моралнопсихолошких димензија хришћанинова осјећања и дјелања. А димензије хришћанства, посебно димензије Цркве, су још веће и садржајније.

Ипак, ни у хришћанству нема правога мира кад хришћани прекину своју комуникацију са мистичним и трансцендентним – исто онако као што ослаби ток ријеке кад пресуши њен извор иако су јој и даље живе притоке. Без мира онтолошки заснованог који има патриродну компоненту, нема ни мира заснованог у односима људи и народа. Док човјек не регулише свој однос према Богу, он није у стању да регулише ни свој однос према самом себи. То је *conditio sine qua non*; одатле проистичу даљи човјекови односи: према људима, према свијету...

У свима својим богослужењима, и заједничким и приватним или појединачним, Црква упућује Богу молитве за мир – и то од стране своје, себе као јединства многих чланова: зато су те молитве увијек у множини, која није накнадни збир, него израз предходно дате саборности. У богослужбеним чиновима, посебно у тајни свет Евхаристије, Црква дијели Христов мир свима (МИРЪ ВСЪМЪ); у јектенији великој која се зове мирна (за мир) постоји посебна прозба *за мир овога свијета* – дакле, молба за историјску и временску примјену Божјега мира овдје, међу људима, у конкретној заједници. Топлину у атмосфери и непосредност у односима хришћани нарочито доживљавају о великим празницима (нарочито Божић и Ускрс) кад се поздрављају поздравом мира, и дубље но обично доживљавају своје братство, сестринство, очинство, материнство. Ова чисто породична терминологија упућује на закључак да у Цркви, попут породице, постоји нешто реално али неопипљиво, па је породица изворно јединство, а не прост збир неколико лица различитог пола и старосног узраста. Дакле, породица је изворно јединство или саборност природна, а не накнадни збир неколико лица. Црква је такође изворно јединство, али благодатно, у које урастају лични људи који постају органи, чланови тога великог организма.

Будући да су хришћани људи који живе овдје и сад, они су изложени утицају и изазовима овога свијета. Зато је доста честа појава њихова стварна удаљавања од Цркве, од њених мистичних дубина – од Оца свјетлости од којег долази сваки савршени дар (из Литургије св Јована Златоуста и св. Василија Великога, у

заамвоној молитви) – па расплињавају свој поглед и расипају своје акције по плиткој и широкој равни времена, простора, друштва... То је атмосфера пацифизма који сматра да су спољашње, државне и друштвене прилике, услов мира. Те прилике постоје, и утичу, али – нијесу пресудне. Мотиви и акције мира потичу из срца, а то је свијет интимне унутрашњости, окренутога (искренут – отуд израз искрен) Божјим дубинама. Ако тако отворено срце не упије благодат као суви сунђер воду, нема партиципације човјека у поменутом бићу. Чишћење ума и срца отуд вуче, кроз кајање, и то посебно кроз благодат, своје очишћење, оздрављење. Ту се зачиње, односно оздрављује, само језгро човјека – његова личност, па из ње проистиче здрава хришћанска љубав која у реалноме животу види како расту и жито и кукољ, па жито његује и оплемењује, а кукољ одбацује. То није сентиментална љубав која одвире из разњеженога неизлијеченог срца, нити разводњава љубав хуманизма која је сва у неким статистикама и просјецима. Наравно, није то ни искључива ни отровна мржња. Хришћанска љубав не познаје и не прихвата борбу за опстанак: њен опстанак је у Богу од кога добија смисао – и она, и субјект из кога она зрачи. Дакле, унутрашња чистота се најприје успоставља у души, па пошто препороди човјекову личност, она зрачи у спољашњи свијет и друштво, и тако постају видљиви њени резултати. Царство Божје није од овога свијета, али присуствује у овом свијету, и човек га, кроз претходни доживљај, има као реалност која је ту међу људима (упор. Лк. 17, 21). Најживља потврда тога Царства и његова мира јесте света Евхаристија – то вјечно живо срце Цркве Христове. У њој хришћани учествују, доживљавају тајну Цркве и тајну Бога, партиципирају у њима – али и ту тајну преносе кроз своје односе на други, спољашњи свијет. Зато, есхатолошки виђен, овај свијет и народ у њему није народ осуђен само на временско трајање, него је то народ Божји који још сад гледа у будући вијек, иде према њему, доживљава његов над-свјетски мир и есхатолошку пуноћу вјечности – и сад у немирноме времену које карактерише крај нашега (XX) вијека.

Сваки мир овога свијета је привремен, пролазан: он пролази са славом овога свијета; а само хришћански мир, зачет у препорођеним срцима искрених и у Цркву дубоко укоријењених хришћана, а пројектован у теолошке, космолошке, антрополошке, социолошке, културне и др. димензије – има своје крајње назначење које не пролази, него тек долази, па је зато све пунији, садржајнији, конкретнији... Његова је пуноћа вјечни и прибрани

свијет будућега вијека који је без граница. То је активни мир, мир активне љубави, а не пасивна укоченост и хладноћа nihilистичке пустоши. Као таква, хришћанска љубав је лична категорија по своје пропхођењу; хришћански мир, као остварена хришћанска љубав, је такође персонално заснован.

Дакле, два једноставна појма из наслова наше теме – "хришћанство" и "мир" – сводимо на *један* сложен појам – "хришћански мир". Кад се пажљивије и дубље умно загледамо у тај појам видјећемо да оно његово битно у садржини има своју специфичну садржину и методологију која је неупоредива са миром овога свијета. Тај Христов мир се остварује у овоме свијету, и као такав треба да оплемени мир овога свијета. Он зрачи из Христовог тијела на Земљи – из Цркве, кроз преумљену савјест, промијењену свијест, препорођену личност, излијечени менталитет, преображени живот хришћанина. Ако се хришћанин искоријени из небоземнога бића Цркве, и изолује, он се практично пасивизирао и инчланио из ње, упоједино се и редуцирао на пуки чинилац овога свијета. Тај обезбагодањени хришћанин је номиналан хришћанин, па је номинална и његова хришћанска љубав и хришћански мир који из ње резултира, не издижући се изнад онога чисто природног живота дохвативога и остваривог многобошцима који слушају глас своје савјести (Рм. гл. 7).